

ՌՈՄԻԿ ՔՈՉԱՐՅԱՆ

*Մարենադարանի ավագ գիրաշխարհող, Խաչատուր
Աբովյանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարանի սոցիոլոգիայի և
սոցիալական աշխարհաբանության ամբիոնի սահարենյուր,
փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու*

ԱՆԱՀԻՏ ԶԻՉՅԱՆ

*Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարանի սոցիոլոգիայի և
սոցիալական աշխարհաբանության ամբիոնի սահարենյուր,
փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու*

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ ՓՈԽԱԿԵՐՊՎՈՂ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Փոխարկերպվող հասարակության ժամանակաշրջանում ապրելով, մենք անմիջականորեն ու ակներև առնչվեցինք պետական այրերի՝ նեոկլասիկ տնտեսագիտությանը հարող այն մտածողությանը, որն «ատում է բյուջեի դեֆիցիտը և վճռականորեն հավատում պետական ծախսերը նվազեցնող մոտեցմանը» [8, էջ 10]: Այս մոտեցումն ուղղակիորեն իրագործվում է նաև սոցիալական քաղաքականության ոլորտում, որտեղ կոլեկտիվ պատասխանատվությունը կյանքի ծանր վիճակում հայտնված մարդկանց, նրանց բարեկեցության և սոցիալական ապահովության հիմնախնդիրների օպտիմալ լուծմանը այլևս պիտոյական և նախընտրելի չի համարվում, երբ հասարակության սոցիալական կարիքների համար պետական բյուջեի ծախսերը դառնում են **այնչափ նվազագույն**, որ սոցիալական ու հենց կարիքային հիմնախնդիրների լուծումը սկզբունքորեն դառնում է անհնարին: Այդ գործընթացը հատուկ է ոչ միայն Հայաստանին, ետխորհրդային պետություններին, այլ նաև տնտեսապես զարգացած երկրներին: «Համընդհանուր բարեկեցության հասարակության» գա-

ղափարախոսությունից հրաժարվելը հանգեցրեց «նպատների» հասարակության ստեղծմանը [8, էջ 10]:

«Սոցիալական աշխատանք» և «սոցիալական աշխատող» ինստիտուտի կայացման նախապատմությունը, ինչպես նաև ժամանակակից պատմությունը նկատել է տալիս, որ հնուց ի վեր, իսկ ազգային պետությունների առաջացմամբ, այդ թվում նաև ժամանակակից շրջանում ու մեր տարածաշրջանում՝ հետխորհրդային ու նորաստեղծ ԱՊՀ-ի տարածքում առավել ընդգծվածությամբ, մարդկանց համատեղ կյանքում սկզբունքային իր կարիքի առումով մշտապես ունենալով ակտուալություն, տարբեր երկրներում այս ինստիտուտն իր ակտուալության ճանաչում ունեցել է տարբեր ժամանակներում: Անգլիայում այն նախնականորեն՝ իր նախակերպարով, դեռ ոչ այժմյան անվանմամբ՝ որպես հենց «սոցիալական աշխատանք», սկսել է կազմավորվել արդեն XIX դ.. և ուրեմն՝ փոքր-ինչ վաղ: ԱՄՆ-ում և եվրոպական տարբեր պետություններում՝ սոցիալական աշխատանքը, որպես առանձին մասնագիտական գործունեություն, ձևավորվել և հասարակու-

թյան մեջ մասնագիտությունների ցանկում իր ուրույն տեղն է հաստատել 20-րդ դարի սկզբում [6, էջ 290–293]: Խորհրդային Միությունում այդ ինստիտուտի կայացումը դարավերջի երևույթ է: Ժամանակային այդպիսի մեծ հեռակայքը կապված էր խորհրդային պետության սոցիալական քաղաքականության հետ, երբ «սովետական քաղաքացին» համարվում էր լիակատար պաշտպանված: Իսկ արդեն ժամանակակից իրականության մեջ սոցիալական աշխատանքը, որպես այդպիսին, ներկա է բազմադեմ և բազմաձևվալ զանազանությամբ: Ներկայումս նրա գոյությունը հիմնավորված ու փաստված է՝

- արդի սոցիալական կյանքի անցուդարձով ու վայրիվերող ընթացքի օրինաչափություններով պայմանավորված՝ կարիքավորության բուն ֆենոմենի և այլապլ դրսևորումներով նրա հիմնախնդիրների խորության ու ծավալի աճով,
- մարդկանց ապրումներում դրանց հոգեբանական անդրադարձներով պայմանավորված տկարության, խոցելիության ու նաև արդեն վտանգվածության և երբեմն շեղված վարքի արտահայտություններով,
- հասարակական գիտակցությունում կարիքավորության ու մարդկային տկարությունների սոցիալականորեն նշանակալիության առավել խոր գիտակցմամբ,
- օրենսդրական դաշտում այդ կարիքավորության ու տկարությունների նկատմամբ սոցիալական հոգածության դիտավորության ու կատարումի պիտոյականության իրավաբանական ձևակերպմամբ [տե՛ս 1, էջ 16]:

«Սոցիալական աշխատանքն ուղղված է խոցելի կամ արդեն վտանգված՝ սոցիալական կյանքից տարանջատ-

ված անձանց, խմբերի կարիքային հիմնախնդիրների լուծմանն աջակցությամբ և հասարակական կյանքում նրանց վերստին ներգրավմանը» [2, 198]: Սոցիալական աշխատանքի ակտուալությունը մշտապես ընդգծված է նկատվում հասարակարգի և սոցիալական կյանքի փոփոխություններով լեցուն այնպիսի ժամանակաշրջաններում, երբ առավել չափով ու շեշտվածությամբ սոցիումի կյանքում գծագրվում են նրա անդամների՝ անձանց, խմբերի միջև խզումներ, կենցաղավարությունում ու նաև հոգևոր կյանքում անկարգավորվածություն ու անկում և այդ բոլորի հիմքում **բազմաբնույթ կարիքավորություն** (տնտեսական, աշխատանքային ու դրամական, կրթական, առողջապահական, ...):

Հայաստանում հատկապես վերջին երկու տասնամյակներում սոցիալական աշխատանքը բուռն զարգացում է ապրել՝ իր դրսևորումների մեջ ունենալով խնդիրների բազմազանություն և բազմապլան ծավալում: Առհասարակ, աշխարհակարգի փոփոխման, նոր իրողությունների առաջացման և հաստատման հետ մեկտեղ փոխվում են նաև «նոր» աշխարհում մարդու մասնակցության հնարավորությունները և եղանակները, ինչը ենթադրում է նաև փոփոխություններ մարդկանց մտքերի ոլորտում՝ բանուղորտում: Գոյաշարժը, որն արտահայտվել էր նախկին աշխարհակարգի փլուզմամբ և նորի առաջացմամբ, ցնցել էր նաև մարդկանց մտքերը և բախում առաջացրել նոր իրողությունների նրանց ընկալումների ու նախկին աշխարհընկալման, աշխարհում մարդկային լինելիության կերպի՝ կյանքը, կենցաղավորությունը կազմակերպելու նախկինում հաստատված ձևերի միջև: **Սոցիալական գոյաշարժն** այսկերպ՝ սրությամբ ու հանկարծահաս, հասարակության կյանքում բացահայտե-

լով նաև սոցիալականորեն նշանակալի՝ ներքին ու արտաքին **անպատրաստություն**, ըստ էության, ստեղծել ու առաջադրել էր **«փոխակերպվող հասարակության»** իրողություն ու **մարդկային ինքնության ու կենսակերպի բազմաբովանդակ խնդրակարգ**:

Վերջին 15–20 տարիների ընթացքում Հայաստանում տեղի ունեցող սոցիալական, տնտեսական փոխակերպումները դրականի հետ մեկտեղ ունեցել են նաև բացասական անդրադարձ հասարակության կյանքում, առաջ բերելով այնպիսի երևույթներ, ինչպիսին են՝ զանգվածային աղքատությունն ու գործազրկությունը [4, 183–197]¹, մարդկանց բարոյալքությունն ու արժեքանորմային համակարգի խաթմունք: Խորհրդային տարիներին ձևավորված և զարգացած ինստիտուցիոնալ ցանցը, որը բազմաճյուղ մասնագիտացված ծառայություններ էր մատուցում հասարակությանը, նույնպես հայտնվեց դժվարին իրավիճակում: Այս պայմաններում անհատ անձինք, խմբեր հայտնվեցին ծանր կացության մեջ: Լրացուցիչ ու առավել խորհրդածությունների մեջ է սուզում միտքը նշանակալի այն իրողությունը, որ փոփոխությունների այս բոլորապատույտում հայ ընտանիքը, որը դարեր շարունակ հանդիսացել է հասարակությունը, նրա արժեքային կողմնորոշումն ու համակարգը կայունացնող կարևորագույն գործոն, նույնպես հայտնվեց ճգնաժամի մեջ:

Մարդկային բնությանը սկզբունքորեն, ըստ յուրաքանչյուրի կարողության և գիտակցման, հատուկ է կարգավորված կենցաղավարության հաստատման

և, ըստ էության, ապրումներում, մտքերի ոլորտում, խոսքում ու գործերում այդ իսկ կարգավորվածության ներկայության ձգտում: Իսկ անընդհատ փոփոխվող կյանքի պայմաններում նախկինում հաստատում գտած գործունեության եղանակներն այլևս սպասելի արդյունքին չէին հանգեցնում, դառնում էին անկանխատեսելի, որը բերում էր մարդկանց մեջ ակտիվության նվազման, գործունեությունից հրաժարման: Արդյունքում մարդկանց մեծ բազմություն պասիվության մատնվելով, դառնում էր կյանքի բոլոր բաղադրիչներում (սոցիալական, տնտեսական, կրթական...) թեև իր պարադիգմային առումով՝ սկզբունքորեն ու նաև պատմականորեն ոչ այնքան նոր, բայց և՛ նախկինից տարբեր քաղաքականության, գործելաեղանակների, վարքի ու բարքի նորահաստատ իրողությունների ազդեցության **սոսկ կրողը**, կրավոր օբյեկտը, այլ ոչ մասնակիցը, հոգեբանորեն առանձնանալով ու անհադորդ դառնալով նորովի ձևավորվող սոցիալական կյանքին:

Սոցիալական կյանքում այդ ֆենոմենների խորացման հետևանքային դրսևորումները բազմազան են, և հաճախ հանգեցնում են ճգնաժամային, ստրեսային իրավիճակների՝ ընտանիքների, մարդկանց սոցիալական անապահովության, կարիքավորության, աղքատության և ավելին, երբեմն հոգեբանական և վարքային շեղումների, հիվանդությունների ու տկարությունների [5, էջ 107]²: Սոցիալական աշխատանքի Հայաստանում կայացման այս քննության առումով կարևոր է նշել, որ կան նաև տկարություններ, որոնք պայմանավորված են ոչ միայն սոցիալա-

¹ Ետխորհրդային պետություններում և հատկապես Հայաստանում «նոր» աղքատության և գործազրկության, նրանց առաջացման պատճառների և հաղթահարման ուղիների մասին մանրամասն վերլուծություն է կատարված Գ. Պողոսյանի աշխատությունում [տես 4, 183–197]:

² Որպես սոցիալական փոփոխված իրականության ցայտուն օրինակ, գրականության մեջ հաճախ քննարկվում է գործազրկության ֆենոմենը և նրա ազդեցությունը ընտանիքի բարոյահոգեբանական մթնոլորտի, անձի հոգեկան վիճակի և երեխաների՝ որպես առաքինի, կիրթ և ուսյալ անձեր կայացման վրա [տես 5, 107]:

կան կյանքում տեղի ունեցող փոփոխություններով, այլև տարիքային առանձնահատկություններով (երեխաներ և ծերեր), կյանքի ընթացքում ստացած վնասվածքներով կամ բնածին մարմնական, հոգեկան առողջության խանգարումներով:

Սոցիալական աշխատանքը մարդկային իրողություն է, գոյությունից ծնված ու մտածվող մի գոյացություն և, այդպիսով, կամայաժին և–կամ մտացաժին (մակամտածական – Դավիթ Անհաղթ), սոսկ մտքի արգասիք և գոյությամբ չառնչվող ֆենոմեն չէ: Այն իրապես գոյություն ունի և **գոյություն ունի հենց անձանց ու խմբերի սոցիալականորեն նշանակալի կարիքավորության ու տկարության ֆենոմենների վրա հիմնադրվածությամբ [8, էջ10], որ և ներկայանում է որպես սոցիալական աշխատանքի ուսումնասիրության և բուն գործունեության օբյեկտ:** Սա է սոցիալական աշխատանքի **օբյեկտայնությունը**, այլ կերպ ասած, **սոցիալական աշխատանքի ֆենոմենի գոյացման օբյեկտային հիմնավորվածությունը:** Սոցիալական աշխատանքի օբյեկտիվությունը, նախ և առաջ, նրա օբյեկտայնությունն է: Այսպիսով, կարելի է ասել, որ սոցիալական կյանքի մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունների այժմյան իրողությունների համատեքստում իր առարկայականությամբ (օբյեկտայնությամբ) և կատարումով (դիտավորությամբ և ըստ այդմ՝ իրագործմամբ) սոցիալական աշխատանքը Հայաստանում արմատավորվել է և **գոյություն ունի օբյեկտիվ հիմնադրությամբ¹:**

¹ Սոցիալական աշխատանքի առաջացումը Մորալեսը և Շեֆորը կապում են հասարակությունում առաջացած այնպիսի երևույթների հետ, երբ բազմաթիվ դեպքերում շուկայական տնտեսության կամ ընտանիքի ռեսուրսները չեն բավարարում անգամ մարդկային առաջնային պահանջմունքները [տե՛ս 8, 10]:

² Հայաստանում սոցիալական աշխատանքի առաջացման տնտեսական և սոցիալ-քաղաքական դրդապատճառների մասին տե՛ս [6, 92–93]:

Իսկ ի՞նչն է կազմում սոցիալական աշխատանքի **կատարումի** բովանդակությունը: «Կատարում» ասելով, պետք է հասկանալ սոցիալական աշխատանքի և՛ նպատակը, և՛ ըստ այդմ իրագործումը: Սոցիալականորեն նշանակալի կարիքավորության հիմնախնդիրներն իրենց լուծումն են գտնում **աջակցության** ուղիով: Նկատենք, որ կարիքավորության բազմաբնույթ՝ հոգևոր ու նյութական, լինելը, բազմազանությունն ու խորությունը իրենցով նույնականորեն պայմանավորում են նաև աջակցության առանձնահատկությունները: **Աջակցությունը հարկ է հասկանալ և իրագործել կարիքավորությանն ադեկվատությամբ:** Սոցիալական աշխատանքի պրակտիկան նկատել է տալիս, որ Հայաստանում աջակցությունը ևս, ըստ կարիքավորության, **անհրաժեշտությամբ ու նաև նախընտրելիությամբ** կյանքի է կոչված երկբնույթ՝ հոգևոր ու նյութական, որակային ու քանակային նպատակային խնդիրներով և դրանց տարատեսակ, բազմաչափ խորությամբ ու ծավալով՝ երկարաժամկետ կամ կարճաժամկետ գոյականությամբ: Թեև պետք է նաև խոստովանել, որ ոչ միշտ է այն իրագործվում **ըստ անհրաժեշտ** ու նաև ավելին՝ հենց **նախընտրելի պիտոյականության:**

Կարիքավորության զանազանությամբ ու խորությամբ պայմանավորված՝ Հայաստանում առաջացել են սոցիալական շերտեր ու խմբեր, որոնք անտեսված ու արհամարհված են պետական և հասարակական **կարիքին համաչափ անհրաժեշտ ու բարեկարգության ուղենպաստ հոգածությունից:** Իրենց կենսակերպում՝ ոչ սոսկ կենսապահովման, այլև արդեն բովանդակ կենցաղապահովման հիմնախնդիրներում **սոցիալականորեն և նույնիսկ քաղաքակրթորեն նշանակալի կարիքավորություն** ունեցող սո-

ցիալական խմբերի մեջ կան այնպիսիք, որոնք ակներևաբար ունեն **նյութական և հոգևոր ու կրթական աջակցության կարիք**: Այս առումով անհրաժեշտ ու նաև նախընտրելի է դիտվում հոգածության ու աջակցության կոչված պետական կառույցների ու նաև ոչկառավարական կազմակերպությունների համար՝ կարիքավորության հաղթահարման և մարդկային ինքնության, բազմաբովանդակ կենսակերպի կայացման հիմնախնդիրներում **բարեկարգության** ուղղորդված իրենց գործունեության **դիտավորության** և ըստ այդմ՝ կայունորեն դիմամիկ ու ոչ երբևէ ստատիկ, ներքուստ առավելացող կատարելագործմամբ՝ այդ գործունեության **կերպարանումի**, այն է՝ նյութական, հոգևոր ու մարդկային ռեսուրսների նախատեսման ու աշխատանքային կարգի սահմանման ու այդ ամենի՝ **կարիքավորության համեմատ** նաև հետագա կորեկցիայի և, վերջապես, գործունեության բուն **կատարումի** մեկ-միասնական խնդրակարգի լուծման տեսությունում ու պրակտիկայում նկատի ունենալ **բազմապլանություն**:

Սոցիալական աշխատանքի պրակտիկ փորձառությունը ցույց է տալիս, որ գործնականում հանդիպում է նաև այնպիսի կարիքավորություն, որի դեպքում հնարավոր չէ **բարենպաստ** լուծումների հասնել, անգամ երկարատև ծրագրերի պարագայում, եթե սոցիալական աշխատանքը կողմնորոշվի իր կերպի ու չափի մեջ՝ միմիայն **մասնավոր աջակցության** և ոչ երբեմն՝ **կարիքին համապատասխան այնչափ կենսա- ու կենցաղա-նպաստ հոգածության**, երբ սոցիալականորեն նշանակալի կարիքավորություն ունեցող անձանց ու սոցիալական խմբերին հնարավորություն է ընձեռնվում որոշակի ժամանակահատվածում թոթափել ընտանիքի հանապազօրյա հացը հոգա-

լու ճգնաժամային ու անհնարին դարձած խնդրի բեռը, ձերբազատվել անգորությանը պաշարվածությունից և արդեն **կարեկից գորակցության պայմաններում**՝ ի գործ լինել իրենց ներքին ռեսուրսներն ու հոգևոր ուժերը համախմբել նաև այլ ուղղությամբ՝ վերամասնագիտացման ու այլ աշխատանքի, ընտանիքում տիրող հոգեբանական մթնոլորտի բարելավման համար ուղիներ փնտրելու, անմիջական շփման ու այլ կերպ ևս հնարավոր հաղորդակցության ունակություններն ու շրջանակներն ընդլայնելու, մտահորիզոնում (մտքի տեսադաշտում) ու նաև մտածելակերպում փոփոխությունների անհրաժեշտությունը գիտակցելու և ինքնակազմակերպվելու նպատակով:

Նկատվում է անհրաժեշտություն ու նախընտրելիություն՝ պետական և ոչ կառավարական կառույցների ծրագրերի շրջանակում նկատի ունենալ **կարիքավորությանն ադեկվատ սոցիալական աշխատանքի** հետ համատեղ, նույն այդ սկզբունքի համաձայն՝ իրագործել նյութական աջակցություն ևս: Հարկ է նաև, որ այդ ծրագրերի նյութական և հոգևոր, կրթադաստիարակչական աջակցությունը նպատակաուղղված լինի անձանց, խմբերի, համախմբությունների կարիքավորության հիմնախնդիրներում **մարդկային ինքնության ու համակեցության հոգևոր վերափոխմանը, մշակութորեն ներկրթյալ և այսու՝ քաղաքակիրթ կենսակերպի, միով բանիվ՝ բարեկարգ գոյության կայացմանը, քանզի կարիքավորության և ուրեմն՝ խոցելիության և նույնիսկ արդեն վտանգվածության իրավիճակից դուրս գալու համար «պետք են և՛ բարոյական, և՛ ինտելեկտուալ, և՛ նյութական ներդրումներ, որոնք չունեն որ կամ կարիքավոր անձանց մեծ մասն իրենց թույլ տալ չեն կարող»[3]:**

«Սոցիալական աշխատանքը գոյու-

թյան է կոչված հասարակության կյանքում բարեկարգության հաստատման կարիքով և դիտավորությամբ» [1, էջ 20]: Սոցիալական կյանքում ընդհանրապես (կայուն թե փոփոխվող) անձանց և խմբերի տարիքային առանձնահատկություններով, ինչպես նաև փոփոխությունների ժամանակաշրջանում այլևայլ պատճառներով առաջացող կարիքավորության և տկարության վերը նշված ֆենոմեններով պայմանավորված սոցիալական մասնատվածության և սոցիալական կյանքից մեկուսի անդամների, խմբերի վերստին ու նորովի **մասնակցականության մեջ հաստատվելու**, այդ ընթացքում նրանց նվազագույն անհրաժեշտ **կարիքները հոգալու և աջակցության** խնդիրները, այս կամ այն ծավալով, տարբեր մոտեցումներով ու ձևերով դառնում էին ինչպես պետության, այնպես էլ՝ հասարակական կազմակերպությունների հոգածության առարկան: **Այդ հոգածության նպատակային կազմակերպված ձևերը, որոնք իրագործվում են անմիջական հաղորդակցությամբ, իրականացվում են հենց սոցիալական աշխատանքի միջոցով:**

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ սոցիալական աշխատանքի գոյությունը Հայաստանում ունի նաև **ծավալվող** միտում: Ինչո՞վ է այն պայմանավորված: **Կարիքավորության բազմատեսակ դրսևորումներն և հասարակության մեջ դրան կարեկից ու աջակից պատասխան-արձագանքը, լինի դա պետական կառույցների, թե՛ հասարակական կազմակերպությունների կողմից, պայմանավորում են սոցիալական աշխատանքի բազմադեմ ծավալումը:** Արձանագրենք, որ սոցիալական աշխատանքի ծավալվող գոյութենականությանը հատուկ է **տարաբնույթ բազմազանություն:** Նրա տարաբնույթ բազմազանությունը,

կախված դիտավորությունից (նպատակից) և ընտրված օբյեկտից, առկա է ինչպես ամբողջ աշխարհում, այնպես էլ մեր այժմյան հասարակական կյանքում՝ իր կայացման մեջ բացահայտելով ոչ սոսկ այլոց փորձի ներմուծում, այլև **ստեղծագործական ներուժ և դրսևորում:**

Սոցիալական աշխատանքի ծավալումն ու զարգացումը ակտուալ էր դարձրել մասնագիտական կրթության, ինչպես նաև առավել սահմանափակ ժամկետներում մասնագիտացման ու անհրաժեշտ կադրերի պատրաստման կարիքը, որը և իրականացվում է վերջին երկու տասնամյակի ընթացքում: Նշված ՀԿ-ներն իրենց մասնաճյուղերն ունեն նաև մարզերում և գործունեություն են ծավալել Հայաստանի նաև այլ քաղաքներում: Սոցիալական աշխատանքի ակտուալությունը վերաճել է **մասնագիտական կրթության անհրաժեշտության**, և կարելի է արձանագրել, որ ոչ միայն արտերկրում, այլև հայ իրականությունում նույնպես սոցիալական աշխատանքն իր դրսևորումն ու հաստատագրումն է ստացել արդեն նաև մասնագիտական կրթության մեջ՝ կայանալով որպես **ուսուցակարգ:**

Հայ հասարակության մեջ անձանց, ընտանիքների, խմբերի տարիքային առանձնահատկությունների ու կարիքների և՛ ծավալով, և՛ զանազանությամբ պայմանավորված՝ սոցիալական կյանքի ասպարեզում այս տարիների ընթացքում ի հայտ են եկել և սոցիալական աշխատանքի ընդգրկմամբ ծավալուն ու տարաբնույթ գործունեություն են իրականացնում բազմաթիվ ու բազմադեմ հասարակական կազմակերպություններ: Այժմ գործում են բազմաթիվ հասարակական կազմակերպություններ և նրանց, ինչպես նաև պետական, կառուցվածքներում սոցիալական աշխատանքն ընդգրկված է որպես անհրաժեշտ բա-

դադրատարր: Գործող հասարակական կազմակերպությունների շարքում, սոցիալական աշխատանքի ներգրավման և ծավալման առումով, կարելի է ընդգրկել ոչ բոլոր հասարակական կազմակերպությունները: Մասնագիտական ծավալուն սոցիալական աշխատանք են իրականացրել «Առաքելություն Հայաստան», «Օրբան», «Փյունիկ», «Հույսի կամուրջ», «Զանգակատուն» ԲՀԿ-ները, «ՄՈՍ մանկական գյուղեր»-ը, MSF-ը, ՀՕՖ-ը, “World Vision”-ը և այլն:

Էական է նաև նկատել, որ ինչպես բազմաթիվ այլ երկրներում, այնպես էլ Հայաստանում սոցիալական աշխատանքի տարաբնույթ բազմազանությունն իրագործվում է ոչ միայն որպես անձանց, խմբերի, հանրության ինքնության ու համակեցության տարատեսակ, **կոնկրետ ու մասնավոր կարիքավորությունները** համապատասխան իր կազմակերպվածության նպատակային կոչվածության ու ձևերի պրակտիկորեն բազմատեսակ և նույնպես կոնկրետ դրսևորումներով: Երկբնույթ իր արտահայտություններում՝ և՛ հոգևոր, և՛ նյութական, կարիքավորության զանազանությունը, համատարած լինելը և յուրաքանչյուր իր տեսակում թեթևի հետ նաև ծանր ու խորացած դրսևորումները անհրաժեշտ են դարձրել որպես **սոցիալականորեն նշանակալի** դիտել ոչ միայն **կոնկրետ կարիքը**, այլև սկզբունքորեն **կարիքը որպես այդպիսին**, այսինքն՝ **ընդհանուր կարիքը** կամ **ընդհանուր կարիքավորությունը**: Կարիքավորության ներկայացածության կոնկրետությունից բացի արդեն նաև **«ընդհանուր կարիքավորության» իդեան**, որ և կնշանակի՝ **ընդհանուր գոյը**, որպես ուշադրության, ապա նաև հասկացող հոգածության և պատասխան-արձագանքի անհրաժեշտ ու պիտոյական ճանաչելը սոցիալական աշխատանքի

գոյութենականությանը տարաբնույթ բազմազանություն է հաղորդում ոչ միայն որպես այնպիսի ֆենոմեն, որն արտահայտում է սոսկ **գործունեության կերպ** և նույնիսկ կոնկրետ գործելակերպ կոնկրետ կարիքի առնչությամբ, այլ նաև որպես **գիտություն**:

Այս առնչությամբ նկատենք, որ սոցիալական կյանքում տեղի ունեցող դինամիկ փոփոխությունների շրջանում կարիքավորության խորացմանը որպես պատասխան արձագանք **սոցիալական աշխատանքի ֆենոմենի կայացման** վերաբերյալ ասված այս ամենը նկարագրում և մտակերպում են դեռ ոչ առանձնակի՝ **անհատական ու անկրկնելի մի իրողություն**: Այստեղ էական է հիշատակել, որ սոցիալական և պատմական գիտություններում, ըստ Վ. Դիլթայի, որպես հետազոտության սկզբունքային օբյեկտ ու նպատակ է դիտվում մշակութային ու սոցիալական իրողությունների գոյավորության մոդուսին բնորոշ նկատվող առանձնակիությունն իր եզակիությամբ ու անկրկնելիությամբ: Սակայն, այլ է և մեզ ընդունելի՝ Վ. Դիլթայի հերմենևտիկայի մեթոդաբանական հայեցակարգից՝ էականորեն նշանակալի լրացումներով տարբերվող՝ Մ. Վեբերի տեսակետն այս խնդրի վերաբերյալ: Նրա «հասկացողական սոցիոլոգիայի» հայեցակարգում «իդեալական տիպ» հասկացության միջոցով հասկացման ենթակա են դառնում տվյալ կոնկրետ սոցիալական իրողությունը որակապես իդենտիֆիկացնող և ուրեմն՝ որոշիչ առանձնահատկությունները՝ այլ կոնկրետ սոցիալական իրողությունների հետ իր ընդհանրության իրագործվածությամբ ու նաև հետագայում ևս ընդհանրանալիության պոտենցիալով: Մույն հրապարակման մեջ փոխակերպվող հասարակությունում սոցիալական աշխատանքի

կայացման վերաբերյալ ասվածում նկարագրվում է որոշ գծերով **համընդհանուր ֆենոմեն**, ինչը որպես այդպիսին ու նաև որպես միտում ու սոցիալական դինամիկա՝ բնորոշ է ետխորհրդային տարածքում առաջացած նորանկախ պետությունների ազգային-ժողովրդական հանրակեցությանը, այդ թվում՝ նաև հայ իրականությանը:

Սոցիալական աշխատանքը գործ ունենալով **կարիքավորության և տկարության ֆենոմենների** հետ, նախ և առաջ ուսումնասիրում է դրանք, և վերջիններիս հասկացումն ու բացահայտումը, վերլուծությունն ու գնահատումը չի մնում միայն որպես սոցիալական աշխատող անհատ անձի անհատական **փորձառություն**, ինչը մասնավոր գիտելիք է, ոչ միշտ փոխանցելի ուրիշների, այլ՝ այդ բոլորը վերաճել և ձևակերպելի են արդեն որպես **«ընդհանուր կամ ընդհանրական գիտելիք»**, ինչը նշանակում է, որ այն այնպիսի գիտելիք է, որը կարելի է **փոխանցել և ուսուցանել**: Սոցիալական աշխատանքն այսպիսով սոսկ փորձառություն չէ, այլ՝ ձեռք բերելով **ընդհանուր գիտելիքի** կարգավիճակ՝ գիտություն է և կամ արվեստ, ուսուցանելի այլոց, որով և՛ կայացել ու կայանում է որպես **գիտակարգ**: Այսպիսով, իր գործուն ծավալման և փաստականացող հաստատագրության գործընթացում սոցիալական աշխատանքն արդեն իսկ գտնվում է կայացման այն փուլում, որ կարելի է անվանել ինքնագիտակցում և կամ ինքնահասկացում, ձևակերպվելով նաև որպես առանձին գիտաճյուղ կամ գիտակարգ: Այսպիսի կարգավիճակով այն իր ներկայությունն ունի ոչ միայն արտերկրում, այլև հայ իրականության մեջ: Սոցիալական աշխատանքը գտնվում է այն փուլում, երբ նրա թեմատիկայով գրվում են և կգրվեն գիտական աշխատություններ՝ մենագրություններ,

հոդվածներ ու նաև դասագրքեր:

Կարելի է ասել, որ այժմ արդեն վեր բարձրանալով իր գիտականության էմպիրիկ կարգավիճակից, այն իր բովանդակությամբ այլևս գործնական իր պրակտիկայի փաստերի կապակցվածությունների մեջ տեղ գտած օրինաչափությունների սոսկ **«դիտարկումների հավաքածու»** չէ: Սոցիալական աշխատանքն էմպիրիկ կայացման մեջ ձեռք բերած իր փորձառությամբ, ներքին կարիքով տեսականացվում է, ներընդգրկվում գիտական խորհրդածությունների ու քննության ոլորտում, դառնում հասկացման և մեկնաբանության թեմա: Այն հասկացման և մեկնաբանության մեջ ներառվում է և՛ որպես նյութ՝ առարկայական տիրույթ, որի հետ գործ ունի գիտականորեն տեսաբանող միտքը, և՛ որպես կատարում՝ թեմականացնող դիտավորություն ու իրագործում, այսինքն՝ «սոցիալական աշխատանք» կոչվող գիտական գիտելիքի և հենց գիտակարգի կայացում:

Մեկ հարյուրամյակի ընթացքում նշանակալի աշխատանք է կատարվել սոցիալական աշխատանքի, որպես առանձին մասնագիտական գործունեության, վերլուծության ոլորտում, իսկ վերջին տասնամյակներում գիտական հետազոտություններում առավել ընդգծվածությամբ քննության է առնվում նաև նրա արդեն որպես ինքնուրույն սոցիալական գիտություն կայացումն ու ժամանակակից ներկայությունը: Սոցիալական աշխատանքի տեսական և գործնական բաղադրիչների վերաբերյալ գոյություն ունեցող գիտական քննարկումները շարունակական ընթացքի մեջ են, ինչը կնշանակի նաև, որ սոցիալական աշխատանքը գտնվում է առանձին գիտակարգ կայացող ներքին իր ընթացքի մեջ: Հարկ է նաև նշել, որ սոցիալական աշխատանքը համեմատաբար նոր գիտակարգ է, և

նրա վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ առավելապես գերակշռող են նկատվում նկարագրական և վերլուծական մեթոդները: Համեմատաբար ավելի քիչ ու հազվադեպ են քննադատաբար վերլուծություն իրականացնող աշխատանքները, որոնցում միմյանց հետ համեմատությամբ, տեսակետների մեջ բանավեճի, գաղափարների ժառանգմամբ, լրացմամբ կամ մերժմամբ, քննադատաբար են ներկայացվում տարբեր, ճանաչված հեղինակների սոցիալական աշխատանքի ոլորտում հայտնի դարձած հայեցակարգերը, ինչը սովորաբար տեղի է ունենում գիտակարգերի պատմականորեն կայացող զարգացման ընթացքում՝ որպես գիտություն իրենց գոյությունը ինքնագիտակցելու փուլում:

Հայաստանում գործառնող ՀԿ-ների և պետական կառուցվածքների կողմից սոցիալական աշխատանքի վերաբերյալ կուտակված փորձը քանակականորեն ծավալուն է, որակականորեն բազմաբնույթ, և արդեն նկատելի է այդ փորձառության գիտական հետազոտության կարիքը: Հետազոտություններում կարելի է ու նաև նախընտրելի է ներկայացնել, թե ինչպես էին առաջանում խնդիրները, դրանց լուծման ստեղծագործական մոտեցումները, խմբային քննարկումները, որոնց ընթացքում, քննության առնելով հնարավոր լուծումների սպեկտրը, սոցիալական դեպքերի առնչությամբ ընդունվում էին տվյալ պահի ու խնդրի ակտուալությանը նպատակաուղղված լուծումներ, ինչպես նաև ռազմավարական բնույթ կրող վերջնական լուծումներ:

Սոցիալական աշխատանքի շարունակական կայացման համար ակտուալ անհրաժեշտություն է **կուտակված պրակտիկ փորձառության գիտականորեն հասկացումը, մշակումը, մեկնաբանությունը և, այսպիսով, որպես արդեն ընդհանրական դառնալի գիտելիք՝ ու-**

սուցանելի և ուսուցակարգ, փոխանցումը միմյանց՝ ընթերցել ու հասկանալ ձգտող ամենքին: Սոցիալական աշխատանքի «ինքնագիտակցման» և որպես գիտակարգ շարունակական կայացման ու զարգացման բոլոր փուլերում էական է ոչ միայն կազմակերպությունների խմբագործ, այլ՝ այդ ամենում նաև անձնական, անհատական փորձառության հասկացմամբ և, ըստ էության, **գիտական հասկացություններում այդ հասկացվածության ներկայացմամբ** ընթերցող մտքի ուշին հանդիման կացուցանել մարդկային ինքնության կեցողության և այլոց հետ համակեցության համար սոցիալական աշխատանքի առումով էականորեն նշանակալին: Կարելի է ամրագրել, որ ժամանակակից փուլում **սոցիալական աշխատանքի որպես այդպիսին գոյությունը ներկայանում է որպես եռամիասնություն՝ գիտություն, մասնագիտական արվեստավոր գործունեություն և ուսուցակարգ:**

Սոցիալական աշխատանքում, ինչպես և այլ սոցիալական գիտություններում, անհրաժեշտորեն առաջանում է սոցիալական իրողությունների ու փաստերի հասկացման ու մեկնության խնդիր: **Սոցիալական աշխատանքը կայանում է անձանց, խմբերի... սոցիալականորեն նշանակալի կարիքավորության հասկացմամբ ու մեկնողաբար բացորոշմամբ և ըստ այդմ՝ աջակցության իրագործմամբ:** Եվ էական առանձնահատկություն է նաև այն, որ սոցիալական աշխատանքը որպես այդպիսին կայանում է **անմիջական հաղորդակցությամբ:** Սոցիալական աշխատանքի գոյության այս իրադրությունից, դիտավորության ու կատարումի խնդրակարգից կարելի է նկատել, որ **հասկացման, ինքնահասկացման, փոխհասկացման ու մեկնաբանության խնդրակարգը** սկզբունքորեն ներհյուսված է սոցիալա-

կան աշխատանքում ու նրա կայացման համար ունի հիմնարար նշանակություն: **Հերմենևտիկան որպես հասկացման ու մեկնաբանության տեսություն և հենց մեկնագիտություն**, հումանիտար և սոցիալական ֆենոմենների հետազոտությունների ոլորտում արդեն իսկ ճանաչված է որպես **համընդհանուր մեթոդաբանություն** (Վ. Դիլթայ, Մ. Վեբեր, Ա. Շյուց և այլոք) և նույնիսկ **ունիվերսալ փիլիսոփայական հայեցակարգ** (Հ.-Գ Գադամեր, Պ. Ռիկյոր): Հասկացումը չի իրականացնում խնդրո առարկային արտաքու և նրանից տարբեր խնդիրների հետամուտ մոտեցում, որ հատուկ է նկատվում ինքն իրեն միտող, իրենում պարփակված, ինքնանպատակ և միայն քննադատականությունը արդեն իսկ դրական ու ինքնաբավ համարող՝ սոսկ «գիտականակերպ» մտածումին: «Հասկացող» և–կամ «հերմենևտիկական» մոտեցումն առավելապես նկատի ունի հետազոտվող ֆենոմենի տեսության ուսումնասիրությունը «ներսից» և հետամուտ է տվյալ ֆենոմենի **«խկության բացորոշում»** ներկայացող տեսության **ներքին** հարցադրումները, կառուցվածքն ու նշանակալիությունը բացահայտելու դիտավորության և ըստ այդմ՝ կերպարանման ու կատարումի խնդրակարգին:

Սոցիալական աշխատանքի ֆենոմենի՝ և՛ որպես մասնագիտական արվեստավոր գործունեության տեսակի, և՛ որպես գիտության, ինչպես նաև այդ ոլորտին վերաբերող տեսությունների քննական վերլուծության, ըստ էության, **անհայտ, բայց և հասանելի որոնելիի** բացահայտման ու ներկայացման համար որպես «բանալի» են «հասկացման» ու «մեկնաբանության» մեթոդները, ուստի և հերմենևտիկան՝ որպես հասկացման արվեստի տեսություն կամ մեկնագիտություն: Սոցիալական հետազոտություն-

ների ոլորտում դեռ XX դ. սկզբից նկատելի դարձած կարիքներից է, ուստի և այդ կարիքի տեսանկյունից նույնպես ակտուալ՝ սոցիալական և հումանիտար գիտությունների համընդհանուր մեթոդաբանություն և նույնիսկ ունիվերսալ փիլիսոփայական հայեցակարգ ճանաչվող հերմենևտիկայի կոնկրետ կիրառությունը, որն իրականացվում է արտերկրի ու նաև հայ մասնագետների գիտական աշխատություններում այնպիսի սոցիալական ու հումանիտար ֆենոմենների նկատմամբ, ինչպիսին են սոցիալական աշխատանքը, սոցիոլոգիան և բարեգործությունը, պատմությունը և այլն: «Իսկության հերմենևտիկայի», նույնն է թե ասել՝ իսկության բացահայտմանը հետամուտ մեկնագիտության, հայեցակարգով իրականացված հետազոտություններն իրենց խնդրո նյութի քննությունը, այն է՝ **սոցիալական աշխատանքի որպես այդպիսին գոյության իսկության բացորոշումը**, ինչպես նաև բարեգործական կոնկրետ ծրագրերի կամ պետական կառույցների գործունեության ու դրանցում այլևայլ իր մոտեցումների ու մոդելների մոդուսներով իրագործված «սոցիալական աշխատանք» ֆենոմենի հասկացումը, քննական վերլուծությունն ու մեկնողաբար ներկայացումը իրագործում է ներսից [տե՛ս 1]: Հերմենևտիկայի հայեցակարգով խնդրո նյութի ուսումնասիրությունն իրականացնելով «ներսից», բացորոշելի է դառնում ուսումնասիրվող ֆենոմենների գոյության իսկությունը և հնարավորություն ընձեռնվում ճշմարտությամբ բացահայտել, թե՛ արդյո՞ք համապատասխան է սոցիալական աշխատանքի ու բարեգործական ծրագրի գործունեության պոտենցիան և ակտուալացած գոյությունն իրենց սկզբունքային դիտավորությանը, ինչպես նաև այդ ֆենոմենների ակտուալացած գոյությունը՝ իրենց պոտենցիային:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Զիջյան Ա., Քոչարյան Ռ. (2009), Սոցիալական աշխատանքը, բարեգործությունը և «քրիստոնեական կենսակերպի արմատավորումը». «ԴԱԼԼ», Երևան:
2. Զիջյան Ա. (2013), Սոցիալական աշխատանքի որպես գիտության սահմանման որոշ յուրահատկությունները – Փիլիսոփայությունը արդի աշխարհում, գիտաժողովի կյուրեր, «Եվրոպրինտ», Եր., 2013, էջ 198–205:
3. Муздыбаев К. Переживание бедности как социальной неудачи: атрибуция ответственности, стратегии совладения и индикаторы депривации. <http://www.nir.ru/sj/sj/sji-a/muz.html>
4. Погосян Г. А., Современное армянское общество: особенности трансформации. М.: «Академия», 2005.
5. Социальная работа, под ред. В. И. Курбатова. «Феникс», Ростов на Дону, 2000.
6. Healy L. M., (2001), International social work. Oxford University Press.
7. McDonald C. (2006), Challenging Social Work. The institutional context of practice. Palgrave Macmillan, London.
8. Morales A. T. & Sheafor B. W. (1992), Social work. A profession of many faces., Boston.

SOCIAL WORK IN TRANSFORMING SOCIETY

ROMIK KOCHARYAN

*«Matenadaran», Senior Researcher, PhD in Philosophical Sciences
Assistant of the Chair of Sociology and Social work, ASPU after Kh. Abovyan*

ANAHIT JIJYAN

ASPU after Kh. Abovyan, Chair of Sociology and Social Work, Assistant, Ph. D

The paper reveals the specificities of formation and presence of social work in the “transforming society” of the Republic of Armenia. In contemporary Armenia the existence of the social work as such is present in three modes as professional activity, as educational discipline and also as a science.

СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА В ТРАНСФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

РОМИК КОЧАРЯН

*«Матенадаран», ст. науч. сотр., к.ф.н. ассистент кафедры
социологии и социальной работы АГПУ им. Х. Абовяна*

АНАИТ ЖИДЖЯН

АГПУ им. Х. Абовяна, кафедра социологии и социальной работы, ассистент, к. ф. н

В данной статье выявлены особенности формирования и присутствия социальной работы в «трансформационном обществе» РА. В современной Армении социальная работа присутствует в трёх ипостасях: как профессиональная деятельность, как обучающая дисциплина и как наука.

Հոդվածի ներկայացման ամսաթիվը՝ 06.03.14 թ.